

ІСТОРІОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 929 Шевченко (477.41)

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-5984/2019/3.25>

Коркач С.О.

Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав»

ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В ДОСЛІДЖЕННЯХ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті розглядаються наукові праці опубліковані в другій половині ХІХ ст., що безпосередньо чи опосередковано стосуються досліджень переяславського періоду творчості Т. Шевченка.

Тема статті зумовлена недостатньою комплексною розробкою проблеми історіографії переяславської шевченкіани.

У зв'язку з цим варто ознайомитись з публікаціями, що розкривають значення цієї геніальної особистості для сучасності, увиразнюють постать Т. Г. Шевченка – митця і мислителя в історичній перспективі та з позицій сьогодення, висвітлюючи його зв'язок з Переяславищиною.

Для вирішення поставленої проблеми розглянуто праці дослідників життя і творчості Т. Шевченка, в яких наявні відомості про життя і творчість поета, пов'язані з Переяславищиною, зокрема, біографічну працю О. Кониського «Тарас Шевченко – Грушівський. Хроніка його життя», праці І. Франка, Ф.Г. Лебединцева, Б.Д. Грінченка, М.П. Драгоманова, Й.Г. Обріста, Е. Дюрана та інші.

На основі матеріалів даних досліджень розкрито аспекти сутності ідейних поглядів, оцінки непересічного поетичного таланту та суспільного впливу творчості Т.Г. Шевченка переяславського періоду.

Наукова новизна дослідження визначається тим, що на основі джерел і публікацій виокремлюється історіографія переяславської шевченкіани та вводиться до наукового обігу опрацьований матеріал.

Фактичний матеріал дослідження, зроблений на основі узагальнення, та теоретичні висновки можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях життя і творчості Т.Г. Шевченка, зокрема, під час розробки лекційних курсів, під час підготовки посібників, біографічних довідників, краєзнавчих нарисів, наукових статей.

Ключові слова: Т. Шевченко, Переяслав, Переяславищина, творча спадщина, публікації.

Постановка проблеми. Нині є велика кількість наукових праць історичного, археологічного, краєзнавчого, літературно-мистецького характеру, де висвітлюється життя і творчість Т. Шевченка під час його перебування в Переяславі, але потрібно зазначити, що сьогодні стан дослідження проблеми переяславської шевченкіани залишається недостатньо вивченим.

У зв'язку з цим варто ознайомитись з публікаціями, що розкривають значення цієї геніальної особистості для сучасності, увиразнюють постать Т.Г. Шевченка – митця і мислителя в історичній перспективі та з позицій сьогодення, висвітлюючи його зв'язок з Переяславищиною.

Всебічний аналіз наукових праць дозволить реалізувати поставлену мету та відповідні завдання, а також повною мірою розглянути різні аспекти теми дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Автор для вирішення поставленої проблеми використала опубліковані в другій половині ХІХ ст. праці дослідників життя і творчості Т. Шевченка, в яких наявні відомості про життя і творчість поета, пов'язані з Переяславищиною, зокрема, біографічну працю О. Кониського «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя», праці І. Франка, Ф.Г. Лебединцева, Б.Д. Грінченка, М.П. Драгоманова, Й.Г. Обріста, Е. Дюрана та інших.

Метою роботи є систематизація, узагальнення і популяризація наукових досліджень життя та творчості Т. Шевченка, пов'язаних з Переяславщиною.

Виклад основного матеріалу. Серед дослідників біографічного і творчого шляху Т.Г. Шевченка, зокрема переяславського періоду, слід передусім згадати О.Я. Кониського (1836–1900) та його монографічну працю «Тарас Шевченко-Грушівський. Хроніка його життя».

У своїй праці О. Кониський висвітлює перебування Т. Шевченка в Переяславі під час подорожі по Україні в серпні та жовтні 1845 р. та після повернення із заслання в 1859 році.

З праці дізнаємося про вечірку в будинку А. Козачковського на честь приїзду Т. Шевченка: «...19 серпня Козачковський покликав чимало гостей. Тарас був веселий, з піднесеним духом, читав свої вірші і своєю гарячою бесідою зробив на гостей такий вплив, що за вечерею один з гостей, німець, протестант, піднявши бокал на здоров'я Тараса, мовив: «От батько! далєбїг батько! будь здоров! будь здоров, батько!» Гості, слухаючи Шевченкову бесіду, дивовалися його широкому розвитку...» [1, ст. 167].

Про враження, які Т. Шевченко отримав, відвідуючи Переяслав, О. Кониський пише: «...Старезне місто Переяслав ставало Шевченкові пунктом, де мусив він попрацювати для комісії; а тут було коло чого працювати. І от у жовтні бачимо Шевченка в Переяславі» [1, ст. 174]. «... Вражіння, якого зазнав Шевченко під впливом Андрушів, Переяслава, Монастирища і Трахтемирова, він вилив потім у віршах «Сон» («Гори мої високі»). Згадуючи усе те, поет гірко плаче, що «гетьмани-недоуми зазнали Божий рай!» і так зазнали, що «за Уралом киргизам лучче жити, ніж нам на Україні...» [1, ст. 175].

В цей же час Т. Шевченко на Переяславщині переживає найвищий творчий злет, пише найкращі твори, які увійшли до збірки «Три літа»: поему «Наймичка» (13 листопада), «Кавказ» (18 листопада), присвяту до поеми «Єретик» (22 листопада) – в Переяславі, «І мертвим, і живим...» (14 грудня), «Холодний Яр» (17 грудня), «Давидові псалми» (19 грудня), «Маленькій Мар'яні» (20 грудня), «Минають дні, минають ночі...» (21 грудня), «Три літа» (22 грудня) – у В'юнищах (Переяславщина), і, нарешті, «Заповіт» (25 грудня), який є вершиною творчості поета.

За словами О. Кониського: «...перечитавши ті твори, що написав Тарас у В'юнищах, легко зрозуміти потребу душі поета – спочити, потребу

якої-небудь розваги, аби б вона розвіяла-розважила його тяжке становище духове. В тих творах бачимо і чуємо, що кожне слово тхне кєрєавими слїзьми за чоловіка; з кожного слова дише глибокою любов'ю до України, взагалі до людей зневолених; з кожного слова поета плине палке, чисте бажання людям волі, світу і добробуту» [1, ст. 177].

Про перебування улітку 1859 р. Т. Шевченка на Переяславщині О. Кониський писав: «... я зовсім розумію становище Тарасової душі в той час, розумію, чому він мовчав: спомини минулого і сила почуття не давали говорити. Величезна маса споминок, мимо волі його, неминуче повинна була стати перед ним і придавити його так, що уста німіли. З того часу, коли він останнім часом бачився в Андрушах з Козачковським, «минали дні, минали ночі», і минуло 14 літ, та яких літ! яких тяжких літ!...» [1, ст. 494] «...ще меншою помилкою буде сказати, що те, що бачив Тарас в Переяславі, зробило на душу його тяжке вражіння, таке тяжке, що в день свого виїзду з Переяслава він написав їдєке дорїкання Богдановї Хмельницькому:

Якби то ти, Богдане п'яний!
Тепер на Переяслав глянув
Та на замчище подививсь,
Упився б, здорово б упивсь!

Дійсно, було чим впитися! Замість обіцяного і сподіваного життя «вільного з вільним, рівного з рівним», стояла «кругом» така «калюжа» всякого лиха, всякої «неправди і неволі», що було б в чому «утопитися». Міазми тієї «смердячої калюжі» повинні були великим сумом-журбою огорнути поетову душу. А. Козачківський повідав нам, що поет, перебуваючи у його, як вертався з Києва, був вельми охмарений» [1, ст. 519].

Потрібно зазначити, що українська історична наука зобов'язана О. Кониському здійсненням важливої справи. У 1873 р. він разом зі своїм близьким другом, Д.П. Пильчиковим, зібрали гроші на купівлю у Львові друкарні для новоутвореного Товариства ім. Шевченка. В утворенні фонду взяли участь меценати Є. Милорадович та М. Жученко й сам О. Кониський. Саме О. Кониський у 1889 р. наполіг на зміні структури товариства з метою скасування його комерційної діяльності й перетворення його на Наукове товариство імені Т.Г. Шевченка. По смерті письменника Товариство одержало за його заповітом ще десять тисяч карбованців [2, ст. 99–100].

У 1892–1898 рр. нариси О. Кониського про життя Т. Шевченка з'являються у ЗНТШ, «Зорі»

та інших періодичних виданнях, а також окремими брошурами. На прохання НТШ О. Кониський переглядає, доповнює ці нариси і монтує їх у працю під назвою «Тарас Шевченко-Грушівський, хроніка його життя» (т. I – 1898; т. II – 1901 р. вже по смерті автора). У 1898 р. в Одесі «Хроніка» вийшла в перекладі на російську мову у скороченому варіанті.

Творчість Т.Г. Шевченка досліджували багато літературознавців, мовознавців, видатних особистостей, письменників. Одним із них у 80-их рр. XIX ст. був І. Франко (1856–1916) – найвидатніший дослідник Шевченкової спадщини, а також невтомний перекладач, видавець і популяризатор Шевченкових творів.

Статтею «Присвята» І. Франко підсумував багатолітнє дослідження творчої спадщини поета та оцінив місце і роль Т. Шевченка у світовій культурі та суспільно-політичному житті. «Він був сином мужика і став володарем в царстві духа. Він був кріпаком і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим. Десять літ він томився під вагою російської солдатської муштри, а для волі Росії зробив більше, ніж десять переможних армій» [3, с. 255].

У своїх дослідженнях творчості Т. Шевченка, І. Франко мабуть, як ніхто із шевченкознавців, так глибоко розкрив суть світогляду поета, розуміння ним національного, людського патріотизму і гуманізму, їх взаємозв'язку. Україна в уяві Т. Шевченка, як підкреслював дослідник, не абстракт, якому треба поклонятись і любов до неї декламувати. Це люди, і насамперед трударі, які своєю працею прокладають шлях до її щасливого майбутнього.

У статті «Тарас Шевченко і його «Заповіт» І. Франко писав: «Пристрасна любов до України, незламна надія на її відродження виявляються у Шевченка одночасно з такою ж гарячою, а zarazом простою і кришталю чистою, незатьмареною ніякими філософічними сентенціями до людини загалом, особливо до всіх бідних, пригноблених і покривджених, з любов'ю до всіх, що шукають правди і за це терплять» [4, с. 388]. У цій же статті І. Франко також указав на утілення Т. Шевченком світових, загальнолюдських ідей у канву національних особливостей народу: «Найвищі ідеї, найрадикальніші думки його (Шевченка. – С.В.) доби зливались в Шевченківській поезії нероздільно з народним змістом» [4, с. 388].

Аналізуючи поеми «Кавказ», «Єретик», «Наймичка», дослідник писав: «...з українського ста-

новища національного Шевченко переходить і на становище соціальне, підносить могутній голос в обороні кріпаків... підіймається на високу висоту великого учителя і пророка народного, обличителя деспотизму політичного й соціального» [5, с. 121]. ...«Всі оті люди, що живуть у поемі і котрим однаково спочувати мусить чи поляк, чи німець, чи француз, – вони українці, думають і чують по-українськи». У цьому І. Франко вбачав «великий тріумф» мистецтва – «в партикулярному, частковому, случайному показувати загальне, вічне і безсмертне. Цим загальним є людське, вселюдське, втілене у національному, а національне – у людському» [6, с. 467].

У цілому, оцінюючи Т. Шевченка, що був для українського народу «володарем душ і керманічем покоління», І. Франко відзначав, що геніальний поет «досі не втратив для нас живої сили; його поезія не пережилася, не вичерпала свого животного змісту, не переставала... давати відповідь на важкі й болючі питання нашого часу» [7, с. 383].

Оцінку літературного доробку Т. Шевченка переяславського періоду («Кавказ», «Наймичка», «Холодний яр», «Єретик») знаходимо в праці Михайла Драгоманова (1841–1895) «Шевченко, українофіли й соціалізм». У монографії мислитель розкрив велич Т.Г. Шевченка для українства і звернув увагу на те, що «досі ніхто не зваживсь докладно розсудити» про постать великого поета на тлі тодішньої епохи.

Праця датована автором 28 грудня 1878 р. і вперше надрукована у женецькому збірнику «Громада» (1879. – № 4. – С. 101–230). Розвідка була результатом тривалого вивчення спадщини поета (раніше Драгоманов присвятив Шевченкові нарис у петербурзькій газеті «Неделя» (1874. – № 37), статтю «Славянское и русское значение Шевченко» в «Киевском телеграфе». (1876. – 1 июня) та ін. Слідом ідуть Драгоманові «Листи на Наддніпрянську Україну», написані вже у відповідь на Грінченкові «Листи з України Наддніпрянської» і оприлюднені в 1892–1893 рр. на сторінках народовської газети «Буковина», що друкувалася в Чернівцях (як і листи Грінченка).

У баченні М. Драгоманова республіканець і демократ Т. Шевченко найдалі пішов у думках про національну «волю держави і громади», «своєї породи й країни», про що свідчать твори кінця найбільш плідного 1845-го р., що належать до переяславського циклу, «...з кінця 1845 р. в творах, писаних на Україні («Кавказ», 14 дек., В'юнище, Пол [тавська] г [уб.] ; «Холодний яр»,

17 дек., тамо ж), Шевченко найбільш усього спинається над кріпацтвом (нічого розказувати, через що), яке він зачіпав уже й раніше («Сон», «Великий льох»), та не так дуже, як тепер. Цей зупин на кріпацтві та хвиля костомаровського панславізму, яка пройшла в 1845 р. по Шевченкові (під «Посланням до Шафарика» («Єретик») стоїть: 22 ноября 1845, Переяславль), збавила трохи в Шевченка його «сепаратизму» й повернула його стріли од «чужих людей», «москалів» на своїх панів, на самих панів-українофілів і козаколюбців, яких найбільш усього він же сам і розплодив своїм гарячим словом. У «Посланнях до мертвих і живих, і ненарождених земляків моїх» Шевченко справді вже, кажучи словами Куліша, «як ніхто другий насміявся над славою української козаччини», а найбільше гетьманщини і підрізав сам свій історичний український сепаратизм «Истории русов» [8, ст. 59–60].

Одним із вдумливих шевченкознавців був Б.Д. Грінченко (1863–1910), який доклав багато зусиль до закорінення переконань про засадничу роль постаті Кобзаря в українському національному відродженні ХІХ – початку ХХ ст.

Б. Грінченко мав чимало попередників в осмисленні життєвого і творчого шляху Т. Шевченка та практиках «вписування» особистості поета в український національно-культурний контекст. Одним із перших інтерпретаторів Шевченка був М. Костомаров. На переконання Б.Д. Грінченка не Костомаров та Куліш «навчали Шевченка», показували йому шлях до визвольних ідей, а навпаки: Шевченко познайомився з Кулішем 1844 р., а до цього вже були написані його «Гамалія», «Тарасова ніч» та інші твори. «Хто не побачить у них широкого геніального помаху, хто не почує в них нового національного слова, той може бути певний, що він ніколи не розумів генія» [9, ст. 123.], – стверджує Б. Грінченко. На підтвердження своїх слів письменник наводить вислів самого П. Куліша у праці «Листи з України Наддніпрянської», що була надрукована вперше у вересні 1892 – травні 1893 рр. у газеті «Буковина», що виходила в Чернівцях) з його передмови до «Хуторної поезії», де той казав, що «Київська громада дивилась тоді на Шевченка, як на якийсь небесний світильник, і самому Кулішеві сяйво його, Шевченкового, духа було чимсь надприродним» [10, ст. 61].

У 1845 р. Т. Шевченко пише «І мертвим, і живим, і ненарожденим...», «Заповіт», «Розрита могила», «Кавказ» і тільки тоді знайомиться з М. Костомаровим (у 1845 – навесні 1846 р) [10, с. 61–62]. Не погоджується Б. Грінченко і з

твердженням О. Огоновського, що Т. Шевченко, тільки перейнявшись гуманними ідеями Кирило-Мефодіївського братства, «став виявляти правдивий патріотизм український» і написав «Сон» та «Кавказ», а також «Івана Гуса» та «Дружнє посланіє», бо «Сон» написано ще 1844 р.; «Кавказ», «Івана Гуса» та «Дружнє посланіє» 1845 р., а Кирило-Мефодіївське братство заснувалося тільки 1846 р.

Отже, й про вплив Кирило-Мефодіївського братства на національні погляди Т. Шевченка не можна говорити, бо вони виявилися раніше. Тому висновок Грінченка однозначний: Шевченко Костомарову «сказав нове нечуване слово і показав Костомарову шлях». При цьому Грінченко посиляється на свідчення самого М. Костомарова у «Воспоминаниях о двух малярах» (надрукованих в №4 «Основи» за 1861 р.) про його перше знайомство з Т. Шевченком [10, ст. 62–63].

Уважне прочитання Грінченкових «Листів...» переконує в тому, що саме вони стали відправним моментом для розпочатого Грінченком публічного обміну думками з Драгомановим. Саме критичне ставлення до Драгоманівської концепції Шевченка, яку за пунктами розібрав Грінченко, дозволило йому сформулювати власне, відмінне від Драгоманового, трактування ролі й місця поета в становленні української нації.

Вагомий внесок у популяризацію творчості Т.Г. Шевченка зробив літератор, громадський і церковний діяч, основоположник української періодики Феофан Гаврилович Лебединцев (1828–1888), уродженець села Зелена Діброва (нині – Городищенський район) – один з родини Лебединцевих, який у 1882 році разом із братом Петром заснував історико-етнографічний та літературний часопис «Киевская старина» і до грудня 1887 року був його редактором.

На сторінках «Киевской старины» (1882–1887) за роки його редакторства було опубліковано чимало біографічних та художніх творів Т.Г. Шевченка. В перший рік видання журналу в ньому було вміщено п'ять матеріалів, які започаткували біографічну Шевченкіану і дали поштовх до її розвитку.

На сторінках «Киевской старины» було опубліковано цілий ряд поетичних і прозових творів Т.Г. Шевченка. Частина з них була вперше посмертно перевидана на сторінках історико-літературного періодичного видання або уміщена без купюр і пропущених фрагментів. Більшість з них з'явилися друком вже протягом 1880-х рр., коли художньо-літературною рубрикою опікува-

лись особисто редактори часопису, насамперед Ф. Лебединцев, а згодом історичні процеси, події, постаті. Наприклад, у книзі 3 за 1884 р. було опубліковано оповідання Т. Шевченка «Княгиня», в 1887 р. – поема «Безталанний» і повість «Музикант». Протягом 1886–1887 рр. у «Киевской старине» навіть була підрубрика «Невидані твори Т.Г. Шевченка», в якій по черзі вміщено поему «Сліпа», потім «Варнака», «Наймичку», «Близнюків», автобіографічну повість «Художник», згодом «Капітаншу» і «Дармограй». У 1887 р. в часописі було опубліковано уривки з драми Т.Г. Шевченка «Микита Гайдай» (книга 10 за цей рік). Більшість цих публікацій містять невеличку передмову або хоча б редакторську ремарку, яка звертає увагу потенційного читача на черговий твір визначного українського поета й письменника. Також у «Киевской старине» регулярно вміщувалась інформація про публікацію творів Т. Шевченка окремими виданнями, зокрема, про перевидання його славнозвісного «Кобзаря», подавались поправки до попередніх публікацій, замітки щодо новознайдених рукописів його окремих творів тощо. Дописувачі «Киевской старини» були одними з перших ретельних, серйозних, але водночас доброзичливих художньо-літературних критиків письменницького доробку українського Кобзаря. Доволі багато представлений на сторінках «Киевской старини» і художньо-мистецький доробок Т.Г. Шевченка. Починаючи з книги 2 за 1890 р., редакція часопису регулярно друкувала його малюнки, офорти, портрети з альбомів, які тоді зберігались переважно у колекції В.В. Тарновського. Зокрема, були опубліковані малюнки храму Покрови Богоматері в Переяславі, церкви Архистратига Михайла в Переяславі та ін. [11, ст. 199–251]

Цей напрям редакція розвивала і в подальших своїх випусках, певною мірою його розширюючи.

Український поет, вчений-етнограф, фольклорист, автор гімну України Павло Платонович Чубинський (1839–1884) своє життя пов'язав із вивченням народного побуту, дослідженням українського фольклору.

Був автором журналу «Основа», де познайомився з Т. Шевченком. Любов до України і сила внутрішньої енергії поетичного слова зблизила двох геніїв.

«...Якось несподівано заїхав він до мене перед масляною – блідий і з поголеною головою після недавньої пропасниці. Тоді він постійно носив чорну оксамитову шапочку. Я й не знав, що він лежав хворий за кілька верст у Переяславському

повіті. Під час хвороби Шевченко написав багато віршів...» [12, ст. 96].

Невипадково вірш Чубинського «Ще не вмерла Україна» вперше був надрукований у львівському журналі «Мета» поряд з Шевченковими поезіями «Мені однаково...», «Заповіт», «Н. Костомарову» («Веселе сонечко ховалось...») і сприймався як твір одного автора, тобто Шевченка.

Як писав дослідник гімнових пісень Володимир Трембіцький, «музично оправлені твори Шевченка сприймалися громадянством як гімнові пісні. Серед них, зокрема, «Реве та стогне Дніпр широкий» і особливо «Заповіт». Останній завжди слухається громадянством стоячи... Можна з усією переконливістю стверджувати, що гімновий характер «Заповіту», який був чи не останнім твором такого типу до появи пісні П. Чубинського і М. Вербицького, зберіг цю видатну роль до нашого сьогодення, а в час большевицького режиму це був основний дозволений гімновий твір українства» [13, ст. 51].

Доцільно нагадати про близькість внутрішнього змісту Шевченкового «Заповіту з віршем Чубинського «Ще не вмерла Україна». Шевченко закликав:

*Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте,
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте!*

Через сімнадцять років після написання «Заповіту» Чубинський у стані високого духовного піднесення написав вірш «Ще не вмерла Україна», первісний варіант приспіву якого звучить так:

*Душу й тіло ми положим
За свою свободу
І покажем, що ми, браття,
Козацького роду.
Гей, гей, браття миле,
Нумо братися за діло.
Гей, гей пора встати,
Пора волю добувати.*

Нема сумніву в тому, що Чубинський наслідував Шевченка і знаходив такі виражальні засоби, які були близькими до Шевченкової поезії. Відомо, як автор «Кобзаря» негативно оцінював діяльність славного гетьмана Богдана Хмельницького за його згоду стати під протекцію російського царя. У своїх творах «Якби-то ти, Богдане п'яний...», «За що ми любимо Богдана?» із сарказмом і гнівом висміяв «великомудрого гетьмана». Чубинський же не присвячував спеціального твору Богданові Хмельницькому, але у згаданому вірші «Ще не вмерла Україна», як і Шевченко,

не схвалював поведінки гетьмана і кинув йому справедливий докір:

*Ой Богдане, Богдане,
Славний наш гетьмане,
На що отдав Україну
Москалям поганим?*

Патріотичний вірш П. Чубинського без сумніву написаний в душі і під впливом ідей Тараса Шевченка. Автор закликає до боротьби за свободу, нагадуючи про славні козацькі і гайдамацькі традиції, коли народні маси вливалися у повстанські загони Наливайка, Залізняка, Тараса Трясила. Ці ватажки стали символами козацько-гайдамацької героїки у боротьбі з поневолювачами народу. «Наливайко, Залізник і Тарас Трясило кличуть нас із-за могил на святе діло», – писав Чубинський.

Від часу написання вірша «Ще не вмерла Україна» минуло вже сто п'ятдесят років. На різних етапах історії він зазнавав істотного удосконалення, доповнень і скорочень, залежно від ситуації і на вимогу потреб часу. Але первісна текстова його частина написана під безпосереднім впливом Шевченка, який для Чубинського був життєвим і творчим дороговказом [14].

Життя й творчість українського поета викликали великий інтерес не тільки з боку українських дослідників, але також і з боку дослідників інших народів і країн.

У піднесенні й популяризації творчості Шевченка важливу роль відіграли праці російських учених, зокрема праця О. Пипіна «Російські твори Шевченка: Поєми, повісті й оповідання Т.Г. Шевченка, писані російською мовою», праця О. Пипіна та В. Спасовича «Образ истории словянских литератур» (1865). О. Пипін і В. Спасович характеризували Шевченка як великого народного поета й політичного діяча, уперше в статті подали докладний аналіз російськомовних повістей Шевченка [15, ст. 14–15].

Аналізуючи повість «Близнець», написану у 1855 році під впливом вражень Т. Шевченка від подорожі до Полтавської губернії, зокрема до Переяславщини, О. Пипін зазначив: «Повість любопытна въ разныхъ отношеніяхъ. Разсказъ, какъ и въ другихъ русскихъ повестяхъ Шевченка очень простъ и непритязателенъ; народный бытъ известенъ автору наизусть, какъ пережитый имъ самимъ, а не изученный постороннимъ человекомъ, – какъ последнее бываетъ заметно у иныхъ повествователей изъ народного быта. Наконецъ, въ разсказе есть интересныя подробности чисто автобиографическаго характера» [16, ст. 265].

Схвальний відгук О. Пипіна отримала і повість Т. Шевченка «Художник», написана у 1856 році під впливом подорожі Переяславщиною: ««...» въ целомъ разсказъ дышетъ правдой, если не реальной, то идеальной, и во всякомъ случае остается чрезвычайно характернымъ биографическимъ матеріаломъ, какъ отраженіе внутренняго состоянія поэта въ критическую эпоху его жизни. Передъ нами проходитъ целая драма освобожденія отъ крепостной власти талантливого юноши, который уже скоро после того сталъ первостепеннымъ малорусскимъ поэтомъ» [16, ст. 267].

О. Пипін вважав повісті мемуарами, а не викінченими художніми творами: «...про повісті Шевченка не можна судити із звичайної естетичної точки зору як про власне художні твори. Автор, очевидно, не мав такого чисто художнього завдання; уже одне те, що скрізь він є ніби очевидцем подій і що дійсно в його повістях розсіяні автобіографічні подробиці й особи, без сумніву, живі, показує, що метою письменника зовсім не була вільна творчість, а завдання значно невибагливіше. Він просто хотів розповісти про те, що бачив у житті, і форма повісті лише дещо узагальнювала ті явища, які йому доводилось спостерігати...» [17, ст. 209].

Потрібно зауважити, що творчість Т. Шевченка відіграла велику роль в німецькій мові та літературі. Його твори перекладались більшість разів саме німецькою мовою. «Жодною іншою іноземною мовою твори Шевченка не перекладались стільки разів, як німецькою, в жодній літературі не з'являлося стільки статей і досліджень про поета, як в німецькій» [18, ст. 7].

Одним з перших дослідників-перекладачів творів Т. Шевченка був австрійський поет другої половини XIX століття Й.Г. Обріст. Його книга «Taras Grigoriewicz Szewczenko, ein kleinrussischer Dichter. Dessen Lebensskizze samt Anhang, bestehend aus Proben seiner Poesien, in freier Nachdichtung von I. Georg Obrist» («Тарас Григорович Шевченко, український поет. Нарис життя з додатком його поезій у вільному перекладі Й. Георга Обріста»; Чернівці, 1870) мала великий попит серед дослідників життя та творчості Т. Шевченка.

Обріст високо оцінив поему «Наймичка», називаючи її «апогеозом материнської любові» [15, ст. 45].

Додатком до книги були переклади поезій Т. Шевченка переяславського періоду творчості поета, такі як «Тарасова ніч», «Заповіт» та інші. Обріст зазначав, що його переклади були лише додатком до книги про Т. Шевченка й спробою вільних перекладів.

Закінчуючи свою працю про Т. Шевченка, Обріст пише: «цією статтею я виконав своє завдання, змалювавши коротко трагічну долю співця, мученика за вільне слово, який захоплювався всім гарним і добрим, боровся за правду і права людини» [15, ст. 45].

Досліджуючи дане питання, слід неодмінно звернути увагу на перше глибоке дослідження творчості Т.Г. Шевченка у Європі, яким була літературно-критична розвідка французького історика та літературного критика Еміля-Александра Дюрана-Гревеля (1838–1903) “Le Poète national de la Petite-Russie Chevchenko” («Національний поет Малоросії Шевченко»).

Творчість «малоросійського» поета Шевченка, її гуманістичне спрямування, його віра в народ, що прагне до свободи, підкупили французького інтелектуала. Але для того, щоб його прочитати, французу належало вивчити українську мову, і він її вивчив.

Матеріли для статті йому дала С.Ф. Русова, яка саме перебувала у Празі, де друкувався «Кобзар». Празьке видання «Кобзаря» 1876 року послужило для Дюрана джерелом його наукової розвідки. Нарис з’явився у 1876 році в літературному часописі “Revue des Deux Mondes”, зорієнтованому на французьку інтелектуальну еліту. Стаття відіграла велику роль у справі популяризації у Франції Шевченкового творчого доробку. Вона стала базою шевченкознавчих досліджень в усій Європі [19, ст. 203]. Особливо високо Е. Дюран оцінив поему «Наймичка». «В поемі «Наймичка», пише Е. Дюран, – провідна ідея поєднується з блискучим виконанням, а самий задум – плід роботи генія». Цитуючи «Заповіт» Шевченка, зокрема його бажання бути похованим «на могилі, серед

степу широкого, на Україні милій, Е. Дюран зазначає: «Може, це просто було бажання спочити вічним сном у себе на батьківщині? Ні, це бажання має інше джерело. Поет передчував, що ім’я його в майбутньому зростатиме, і історія його життя стане, як він писав, частиною історії його батьківщини. Висловлюючи таку думку, Шевченко мав рацію, бо його могила стала для українців місцем паломництва... В сучасній історії дуже важко знайти аналогічний випадок, коли б літературна постать так само хвилювала всі прошарки нації, щоб письменникові віддавалась така шана, подібно до святого або пророка» [15, ст. 50]

Закінчуючи нарис, Дюран підкреслив: Шевченко «такий великий поет, що слава його перейшла кордони і поширилася по всій Європі» [15, ст. 50].

Висновок. Наявна джерельна база має досить широкий спектр тематичного наповнення й демонструє направленість та результативність вивчення життя і творчості Т. Шевченка, пов’язаних з Переяславом. Тому її всебічний аналіз дозволяє реалізувати поставлену мету та відповідні завдання, а також повною мірою розглянути різні аспекти теми дослідження та ввести до наукового обігу опрацьований матеріал.

Оглядаючи написані нашими попередниками багаточисельні праці про життя і творчість Шевченка, хочеться сподіватися, що переяславська Шевченкіана і надалі буде поповнюватися новими дослідниками, яскравими працями, які демонструватимуть як глибоке осмислення художньої специфіки творів поета, так і його живу активну впливовість на сучасне українське суспільство, якому і сьогодні слово Шевченка допомагає впевнено іти по шляху розвитку української незалежної держави.

Список літератури:

1. Кониський О.Я. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя. В. Смілянська. Київ: Дніпро, 1991. 702 с.
2. Берло Ганна. Мої знайомства з деякими українськими діячами. Україна. 1929. № 3/4. С. 99–100.
3. Франко І. Присвята. Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1983. Т. 39. 702 с.
4. Франко І. Т. Шевченко і його «Заповіт». Зібрання творів: у 50 т. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 34. 560 с.
5. Франко І. Т. Шевченко. Зібрання творів: у 50 т. гол. ред. Є. П. Кирилюк. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 28. 439 с.
6. Франко І. “Наймичка” Т. Шевченка. Зібрання творів: у 50 т. гол. ред. Є. П. Кирилюк. Київ: Наукова думка, 1981. Т. 29. 664 с.
7. Франко І. На роковини Т. Шевченка. Зібрання творів: у 50 т. гол. ред. Є. П. Кирилюк. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 43. 482 с.
8. Драгоманов М. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Шевченко, українофіли і соціалізм. Громада. Українська збірка; впорядкована Михайлом Драгомановим. Женева: Печатня «Рабоника» і «Громади», 1879. № 4. – С. 101–230., С. 131 – 132
9. Грінченко Б. Тарас Шевченко. Перед широким світом. Київ. 1907. С. 123.

10. Грінченко Б. Листи з України Наддніпрянської. Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. Київ: Ін-т української археографії НАН України, 1994. С. 37 – 145.
11. Феофан Лебединцев. Мимолетное знакомство мое с Т. Г. Шевченком. «Киевская старина» 1887. кн. 11. С. 199-251.
12. П. Чубинський. Спогади про Тараса Шевченка. Київ: Дніпро, 1982. С. 87-107.
13. Трембіцький Володимир. Національний гімн «Ще не вмерла Україна» та інші українські гімнові пісні. Львів, 2003. С. 51.
14. А. Зиль. «...Пора вставати, пора волю добувати» URL: <http://www.incognita.day.kyiv.ua/shevchenko-i-chubinskij-pobratimi-duxi.html> (дата звернення: 05.02.2019)
15. П. Одарченко. Світова слава Шевченка. (Т.Г.Шевченко в світлі світової критики. Український Публіцистичний Науковий Інститут. Чікаго, Ілл. 1964 Т.2 ч.5. 55 с.
16. Пыпинъ А. Русскія сочиненія Шевченка. Вестникъ Европы. 1888. № 3. С. 246 – 286.
17. Пипін О. Російські твори Шевченка: Поєми, повісті й оповідання Т. Г. Шевченка, писані російською мовою. Світова велич Шевченка: Зб. матеріалів про творчість Т. Г. Шевченка: У 3 т. Київ: Держ. вид-во худ. Літ, 1964. Т. 1. 512 с.
18. Гавришків Б. Шевченкознавство в країнах німецької мови. Всесвіт. 1961. № 3. – С. 7
19. Погребенник Ф. П. Дюран. Шевченківський словник у двох томах. Київ: Головна редакція УРЕ, 1978. Том 1. 416 с.

Korkach S.O. PERYASLAV PERIOD IN T. SHEVCHENKO WORKS IN STUDIES OF THE SECOND HALF OF THE XIX ST.

The article deals with scientific papers published in the second half of the XIX century, which directly or indirectly relate to the studies of the Pereyaslav period in T. Shevchenko work.

The subject of the article is due to the lack of comprehensive development of the problem on historiography of the Pereyaslav period in T. Shevchenko life.

Thus, there is the necessity to research the publications, which highlight the significance of this brilliant personality for the present make clear the figure of Taras Shevchenko – the artist and thinker in the historical perspective and from the point of view of the present, covering his connection with Pereyaslav.

To solve this problem, the article presents some researchers and their works about T. Shevchenko life and work in which there are information about his period that is associated with Pereyaslav, in particular; the biographical work of O. Konysky “Taras Shevchenko-Grushivskiy. Chronicle of his life”, works by I. Franko, F. Lebedyntsev, B. Grinchenko, M. Drahomanov, J. Obrist, E. Duran and others.

On the basis of these studies, the article reveals the aspects of ideological views, the estimation of the extraordinary poetic talent and the social influence of T. Shevchenko’s work of Pereyaslav period.

Scientific novelty of the research is determined by the fact that on the basis of sources and publications the historiography of the Pereyaslav period is distinguished and the processed material is introduced into the scientific circulation.

The actual research material is made on the basis of generalization and its theoretical conclusions, can be used in further scholar studies of T. Shevchenko’s life and works, in particular; in the development of lecture courses, teaching manuals, biographical reference books, local essays, scientific articles.

Key words: T. Shevchenko, Pereyaslav, Pereyaslav period, T. Shevchenko’s life and work, publications.